

nieuws brief

nr 65, februari 2021

inhoudsopgave

voorwoord I
 nieuw I
 binnenkort te zien: De Pest II
 vriendenactiviteiten III
 nieuwe penningmeester III
 Nijmeegse stadskan III
 tentoonstellingsprogramma IV

Folkert de Jong,
Cool Collection II_OMINA

voorwoord

Beste Vrienden,

In de vorige Nieuwsbrief sprak ik de hoop uit dat ons museum open zou kunnen blijven. U had dit echter nauwelijks gelezen of we werden geconfronteerd met een nieuwe *lockdown* die inmiddels ook al weer verlengd is. Het blijven voorlopig nog onzekere tijden en op het moment van schrijven weten we zelfs nog niet wanneer

en onder welke voorwaarden het museum weer open kan.

Het zelfde geldt uiteraard voor de activiteiten die het bestuur van de Vrienden normaal gesproken organiseert. De datum voor de jaarlijkse Vriendendag nadert met rasse schreden, maar we weten nog niet of die dag in de vertrouwde vorm mogelijk zal zijn. Hoe dan ook willen we op die dag aandacht besteden aan het vertrek van onze penningmeester, Hakky Raijmakers, die na vele jaren enthousiaste inzet het stokje zal overdragen aan onze nieuwe penningmeester, Frans Poelwijk, die zich in deze Nieuwsbrief nogmaals aan u voorstelt.

Het was bijzonder om een aantal Vrienden weer te zien op 11 december vorig jaar bij de laatste mogelijkheid om Museum Kam in de oude, al gedeeltelijk ontmantelde, staat te kunnen bezoeken. Het was jammer dat het beloofde drankje bij binnenkomst volgens de richtlijnen niet meer toegestaan was, maar de gesprekken waren er niet minder geanimeerd om. Ik hoop van harte dat het museum op korte termijn weer open kan gaan. Ook in de vorige periode van openstelling tijdens de coronacrisis bleek het immers goed mogelijk om in het museum aan alle preventieve maatregelen te voldoen. Zoals altijd heeft ons museum veel te bieden. Inmiddels is *Cool Collection II* opgebouwd, waarvoor Folkert de Jong een installatie heeft gemaakt die heden en verleden op magische wijze met elkaar verbindt. Ook nog te bezichtigen is de tentoonstelling *Im Frage*, de parels uit de collectie van kunstverzamelaar Frank Delissen. En zo lang we niet naar het museum kunnen, is er via de website *Valkhof voor thuis* veel moois te bekijken en te beluisteren.

Een van de hoogtepunten van dit jaar zal ongetwijfeld de uitgestelde tentoonstelling over de pest worden, die op 25 februari van start zal gaan. Deze nu al spraakmakende tentoonstelling, met vele internationale bruiklenen, had niet op een beter moment geprogrammeerd kunnen worden. Want wie wil er niet een tentoonstelling bezoeken waarin we troost kunnen vinden in het verhaal van een epidemie als een relict uit een ver verleden? Ik wens alle Vrienden veel geluk en gezondheid in het nieuwe jaar en hoop op een spoedig weerzien in het museum.

Ronald van Bruggen
voorzitter bestuur

◆ nieuw ◆

Dankzij een genereus gebaar heeft Museum Het Valkhof onlangs een bijzondere medicijnkast aan de collectie kunnen toevoegen. De kast is vervaardigd door de Nijmeegse kunstenaar Piet Gerrits (Nijmegen 1878–1957 Groesbeek), die we vooral kennen van zijn werk voor de Heilig Land Stichting. Piet Gerrits was een veelzijdig kunstenaar. Hij ontwierp en maakte o.a. wandschilderingen, sculpturen, reliëfs, mozaïeken, glas-in-loodramen, kerkmeubilair, kerkelijk vaatwerk en tegeltableaus. Museum Het Valkhof bezit meer werk van zijn hand, zoals een aantal schetsen en tekeningen.

medicijnkast van dokter Jan Berends, 1901

De kast is gemaakt voor dokter Jan Berends, die in 1818 geboren werd in Nijmegen. Berends kwam uit een welvend katholiek gezin; zijn ouders hadden een goedlopende kroeg op het Valkhof. Hij ging naar de Latijnse school en volgde een opleiding tot arts aan de Klinische School in Amsterdam. Na zijn studie vestigde hij zich als medicus in Nijmegen.

Jan Berends speelde een belangrijke rol in het openbare leven van Nijmegen. Hij was hoofd van de medische staf van het Petrus Canisius Ziekenhuis en publiceerde met enige regelmaat over het geloof en de Kerk. Ook als katholiek lid van de gemeenteraad en eerste journalist van De Gelderlander liet hij zijn stem horen. In 1898 vierde hij zijn 60-jarig jubileum als arts en werd hij benoemd tot officier in de orde van Oranje-

Nassau. Jan Berends overleed in september 1913, kort na zijn 95ste verjaardag. Zijn medicijnkast liet hij na aan zijn huishoudster.

Op de deur aan de voorkant van de kast is Christus afgebeeld onder de spreuk HONORA MEDICUM PROPTER NECESSITATEM. Het is een Bijbelcitaat uit de deuterocanonieke Wijsheid van Jezus Sirach (38,1) en betekent 'eer een arts, want je hebt hem nodig'. De zijkanten zijn gedecoreerd met twee illustere voorgangers van Jan Berends. Links is Louis Pasteur (1822–1895) onder het motto *thans* afgebeeld als moderne wetenschapper in een laboratorium. Pasteur ontdekte de ziekteverwekkende werking van bacteriën en leverde een grote bijdrage aan de kennis over

zowel de oorzaken als de preventie van ziekten. De voorstelling op de medicijnkast is gebaseerd op een portret door Albert Edelfelt.

De andere zijkant verwijst naar de situatie van voorheen en is gedecoreerd met een portret van Berends' Nijmeegse collega IJsbrand van Diemberbroeck (1609–1674). Van Diemberbroeck werkte tijdens de grote pestepidemie van 1635–1636 als stadsgeneesheer in Nijmegen en schreef een beroemd traktaat over de infectieziekte. Behalve het draineren van pestbuilen waren er in de 17de eeuw geen behandelingsmogelijkheden. Pas tegen het einde van de 19de eeuw zou Alexandre Yersin, medewerker van het Institut Pasteur, de pestbacterie ontdekken en kon de ziekte effectief worden bestreden. De waarde van Van Diemberbroecks traktaat

ligt vooral besloten in zijn klinische observaties, waarmee hij zijn tijd vooruit was.

Op de medicijnkast is Van Diemberbroeck afgebeeld als iconische pestdokter, met lange jas, snavelmasker en kardinaalshoed, met de Stevenstoren op de achtergrond. Hoewel Van Diemberbroeck veel pestslachtoffers heeft behandeld, is het onwaarschijnlijk dat hij ooit een dergelijk kostuum heeft gedragen. Er zijn nauwelijks bronnen die het gebruik van zo'n kostuum bevestigen – en al helemaal niet in Nederland.

Duidelijk is wel dat Van Diemberbroeck ook na zijn dood andere artsen inspireerde en dat zijn invloed verder reikt dan zijn eigen tijd. Jan Berends liet zijn beroemde voorganger in 1901 afbeelden op zijn medicijnkast. Ruim een eeuw later, in 2010, kon Museum Het Valkhof door de steun van de hoogleraren geneeskunde van het Radboudumc een schilderij van Van Diemberbroeck verwerven. De Vriendenvereniging schonk bij die gelegenheid een eerste druk van het traktaat van Van Diemberbroeck aan het museum. De portretten van Van Diemberbroeck, zijn traktaat over de pest en de medicijnkast van dokter Jan Berends zullen worden tentoongesteld in de tentoonstelling *De Pest*.

De medicijnkast is aan Museum Het Valkhof geschonken door de heer Hans Cornelissen uit Nijmegen. Hij is familie van de huishoudster aan wie Jan Berends de medicijnkast naliet.

Yvette Driever

tentoonstelling De Pest

Twee conservatoren van het museum bespreken speciaal voor de Vrienden drie topwerken uit de grote tentoonstelling De Pest, die binnenkort te zien is. Marie Stel, conservator moderne en hedendaagse kunst, geeft een toelichting op de video installatie *Cosmic Call*. Yvette Driever, conservator oude kunst en cultuurgeschiedenis, koos de *Decamerone* van Boccaccio en een schilderij, *Carolus Borromeus met pestlijders*.

De tentoonstelling De Pest laat zien hoe een van de meest verwoestende infectieziekten die ooit de wereld teisterden zijn sporen heeft nagelaten in kunst en samenleving. Met een combinatie van werk van oude meesters, historische objecten en hedendaagse kunst, verbindt de tentoonstelling de geschiedenis van de pest aan de wereld van nu. De Pest laat zien wat een onbekende en ogenschijnlijk willekeurige besmettelijke ziekte met mens en samenleving doet. Van een diepgewortelde angst voor besmetting en dood, tot het zoeken naar troost en saamhorigheid in (bij)geloof en bio-medische wetenschap.

Angela Su (Hongkong), film stills uit *Cosmic Call*, 2019, video, in opdracht van de Wellcome Trust, courtesy de kunstenaar en Blindspot Gallery, Hongkong

Angela Su, *Cosmic Call*

Een mysterieuze virusuitbraak in een afgelegen hoek van de wereld, de vrees voor mondiale verspreiding, *patient zero*, wetenschappers en dokters die de handen ineenslaan om te zoeken naar een oplossing. We beseffen het vaak niet, maar de woorden, beelden en personages in de berichtgeving over epidemieën zijn onderdeel van een steeds terugkerend narratief. In de film *Cosmic Call* verkent kunstenaar Angela Su zulke *outbreak narratives*: de verhalen die we elkaar vertellen om een epidemie te verklaren en te rechtvaardigen. Sinds het begin van de twintigste eeuw is de westerse medische wetenschap hierin de dominante factor geworden en wereldwijd gaan circuleren in de media en populaire cultuur. Ogenschijnlijk wetenschappelijk en objectief, herbergt dit narratief allerlei aannames, beschuldigingen en angsten ten aanzien van alles dat erbuiten staat.

Met *Cosmic Call* probeert Angela Su deze overheersende *outbreak narrative* open te breken door andere perspectieven de ruimte te geven, uit verleden en heden, Oosten en Westen, feitelijk en fictief. Beelden van laboratoria en wetenschappelijke modellen wisselen zich af met beelden uit sciencefiction films en middeleeuwse handschriften. Een kalmerende voice-over weeft de uiteenlopende beelden en contexten aaneen, en laat zo onverwachte verbindingen ontstaan tussen kosmologie en microbiologie, of tussen middeleeuwse miniaturen en traditionele Chinese geneeskunde. Een rode draad in de film is het verband tussen epidemieën en de angst voor het onbekende, het buitenaardse, en de 'ander'. De verteller beschrijft de relatie tussen kometen en plagen, die al sinds de oudheid wordt gelegd in zowel oosterse als westerse bronnen. Ook de Nijmeegse pestdokter IJsbrand van Diemerbroeck wees in zijn 17de-eeuwse traktaat op astrologische voortekenen die de pest voorspelden. *Cosmic Call* zoomt vervolgens verder in op de bacterie *staphylococcus aureus*, een gevaarlijke ziekteverwekker die zich verspreidt in komeetachtige structuren. Tijdens de Koude Oorlog werd de bacterie bestudeerd door de Verenigde Staten voor de ontwikkeling van biologische wapens tegen een gevreesde buitenlandse invasie. De voice-over verbindt de bacterie vervolgens aan de komeet Aureus, die ernaar vernoemd is. In 1894 werd deze komeet boven Hongkong waargenomen, hetzelfde jaar teisterde een grote pestuitbraak de stad. Het waren vervolgens bovenal de arbeidsmigranten en vluchtelingen die getroffen werden door de draconische pestmaatregelen van de Britse kolonisator.

Cosmic Call maakt het gemakkelijk om de hardnekkigheid én aantrekkingskracht van *outbreak narratives* te begrijpen. Angela Su laat echter zien dat het mogelijk deze zich steeds herhalende cyclus is van verhalen en beelden die onze kennis, angsten en gedrag beïnvloeden, waarmee we werkelijk geïnfected zijn.

De *Decamerone* van Giovanni Boccaccio

'Hoeveel respectabele mannen, hoeveel mooie vrouwen, hoeveel schone jongelingen, die de allerbeste dokters gezond zouden hebben verklaard, ontbeten 's ochtends nog met hun vrienden en familie, om diezelfde avond met hun dode verwanten in het hiernamaals te dineren?'

Brugse Meester van 1482 (werkzaam tussen 1475 en 1500 in Brugge) en navolgers, Giovanni Boccaccio en Florentijnen op de vlucht voor de pest, *Decamerone*, Brugge, 1482 – 1485, Den Haag, Koninklijke Bibliotheek

De Florentijnse dichter Giovanni Boccaccio begint rond 1350, kort na de uitbraak van de Zwarte Dood, aan zijn meesterwerk *Decamerone*. Het boek gaat over drie jongemannen en zeven meisjes die besluiten te vluchten voor de pest die Florence teistert en zich samen terug te trekken in de heuvels. Daar laten ze de chaos en de angst die in de stad heerst achter zich. Ze vermaken zich met zang en dans, wandelingen en diners, spel en conversatie. Ze vertellen elkaar gedurende tien dagen (*deka* = tien, *hemera* = dag) 100 verhalen waarin alle menselijke deugden en ondeugden centraal staan. Het overgrote deel van de novellen gaat over de liefde en de intelligentie, maar het boek bevat ook erotische verhalen. In de introductie van de *Decamerone* beschrijft Boccaccio hoe genadeloos de

Zwarte Dood heeft toegeslagen in Florence: het eerste literaire verslag van de pest. Zijn beschrijving is waarschijnlijk gebaseerd op de pestepidemie van 1348, die naar schatting aan 100.000 mensen het leven heeft gekost. De 35-jarige Boccaccio was zelf niet in Florence toen de stad werd geteisterd door de pest, maar maakte de verwoestende impact van de ziekte van dichtbij mee. De pestepidemie werd zijn vader fataal en zijn goede vriend Petrarca verloor naast zijn geliefde Laura vier van zijn meest dierbare makers.

De *Decamerone* laat zien dat schrijvers en kunstenaars vrijwel direct worden beïnvloed door een pandemie. Boccaccio kiest ervoor om eerst de gruwelen van de pest te beschrijven, om vervolgens te laten zien hoe kunst – in welke vorm dan ook – troost kan bieden in moeilijke tijden. Deze twee componenten keren steeds weer terug in de tentoonstelling. Enerzijds tonen kunstenaars ons de dreiging van een dodelijke ziekte en de alomtegenwoordige dood, anderzijds worden er troostrijke altaarstukken en prachtige heiligenbeelden gemaakt om de enorme dankbaarheid uit te drukken als een streek eenmaal was bevrijd van de pest.

In het verleden dacht men dat Boccaccio de *Decamerone* had geschreven voor koningin Johanna I van Napels, maar dat blijkt niet te kloppen. Het boek is wel altijd populair geweest in de hogere kringen. De Franse vertaling die in de tentoonstelling is opgenomen, komt uit de collectie van de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag en was ooit in het bezit van de prins van Oranje-Nassau, de latere stadhouders. Het handschrift is verlucht met prachtige miniaturen. Op de gekozen miniatuur zijn Boccaccio en de Florentijnen afgebeeld in de heuvels bij Florence. Rechts, in de kerk, ligt iemand die al lijkt te zijn bezweken aan de pest.

Benedetto Luti, *Carolus Borromeus met pestlijders*

*'Ik sta hier aan uw voeten, Heer Jezus
Aan de voeten van het kruisbeeld dat Sint Carlo door de straten droeg
in de tijden van de pest
Hier in een verlaten Dom, zo leeg dat 'ie speciaal voor mij geopend lijkt
te zijn, stil zoals nooit tevoren'*

Benedetto Luti (1666 – 1724), *De heilige Carolus Borromeus met pestlijders*, 1713, München, Bayerische Staatsgemäldesammlungen

Zo begint een gebed dat 26 maart 2020 is gepubliceerd op de website van de Dom van Milaan, tijdens het hoogtepunt van de eerste golf van de corona-pandemie. Het gebed refereert niet alleen aan de huidige pandemie, maar ook aan de pest en de eeuwenlange traditie om door middel van boetedoening en gebed het einde van een pandemie af te smeken. In het gebed van maart 2020 wordt de Heer Jezus gevraagd om een einde te maken de epidemie,

net zoals de heilige Carolus Borromeus (1538–1584) met de crucifix door de straten van Milaan toog in de hoop dat de pest daardoor uit zijn stad zou verdwijnen.

Carolus Borromeus was aartsbisschop van Milaan. Hij ontfermde zich over de zwakkeren in de samenleving en toen de pest in 1576 uitbrak bleef hij – in tegenstelling tot de meeste hooggeplaatsten – op zijn post. Hij ontfermde zich over de zieken en de armen door ze eten, kleding en spirituele steun te geven. Dit schilderij laat zien dat Borromeus niet bang was om pestlijders te bezoeken en ze het laatste sacrament te geven, terwijl men in het zuiden van Europa al wist dat de ziekte van mens op mens kon worden overgedragen. Hoewel het verboden was om in groepen samen te komen, kreeg Borromeus daarnaast toestemming om pestprocessies te organiseren. Meerdere dagen trok hij met gelovigen, heiligenbeelden en relieken door de straten van Milaan. Hij ging voorop en liep tot bloedens toe op blote voeten. Daarmee benadrukte hij niet alleen zijn toewijding aan Christus, maar ook dat hij in diens geest handelde. Met de pestprocessies wilde Borromeus het einde van de pest afsmeeken. De pest werd namelijk lange tijd gezien als een straf van God voor het zondige gedrag van de mens.

Gebroeders van Limburg, De processie van Sint-Gregorius, Très Riches Heures du Duc de Berry, ca 1410, Chantilly, Château de Chantilly

Carolus Borromeus was niet de eerste die een pestprocessie hield. Hij sloot aan bij een lange traditie. Paus Gregorius organiseerde in 590 al een processie om een einde te maken aan de pest. De Gebroeders van Limburg, die naar alle waarschijnlijkheid zelf aan de pest zijn overleden, hebben de Gregoriusprocessie ruim acht eeuwen later afgebeeld op een van hun miniaturen. Terwijl verschillende deelnemers van de processie dood neervallen, verschijnt op de Engelenburch de gouden aartsengel Michaël als teken dat de pest voorbij is. Paus Franciscus zette de eeuwenlange traditie in maart 2020 voort. Hij bad in de Santa Maria Maggiore bij het icoon dat naar verluidt door Sint-Gregorius door de stad werd gedragen tijdens zijn pestprocessie. Vervolgens maakte hij een mini-bedevoert naar de kerk van Sint-Marcellus, om een einde van de coronapandemie af te smeken bij een miraculeus kruisbeeld, dat na een processie in 1522 tot de verlossing van de pest zou hebben geleid. Het kruisbeeld stond enkele weken later ook op het Sint-Pietersplein tijdens de gebedsviering met de bijzondere 'Urbi et orbi'-zegen die Franciscus organiseerde vanwege de corona-pandemie.

vriendenactiviteiten

☆ Collectieboek Van Trajanus tot Tajiri

Op vertoon van uw Vriendenpas 2021 kunt u, zodra het museum weer open is, bij de receptie een exemplaar van het grote collectieboek komen ophalen. Met dit gebaar laat het museum graag waardering blijken voor uw trouwe vriendschap.

☆ Oproep tot actie: Tekeningen voor het museum

Bestuursleden Babette Degraeve en Mannick Wolters hebben een activiteit bedacht om als Vriendenvereniging het museum te steunen in deze roerige tijden. *Als Vriend draagt u het museum een warm hart toe. Zou u dat gevoel een tastbare vorm willen geven, om het museum een (warm) hart onder de riem te steken? U kunt op dit moment geen kunstwerken bekijken in het museum, maar het museum zou wel naar uw werk kunnen kijken. Op die manier kunt u als Vriend iets terug doen voor het museum. Dus neem potlood of pen en papier en laat zien wat u beweegt in deze lockdown. Wat geeft u troost of fascineert u in deze tijd? Teken uw verhaal op papier. Iedereen kan deelnemen, van jong tot oud, kunstenaar of liefhebber. We zijn dankbaar met iedere tekening. De resultaten willen we straks etaleren in het museum. De voorwaarden zijn zeer eenvoudig: A4-formaat, zwart-wit tekening. Meer informatie volgt, maar u kunt alvast brainstormen, schetsen, nadenken over de gestelde vragen en uw tekening vormgeven.*

☆ Excursie Leiden november 2021

In november verwachten we op pad te kunnen gaan naar Leiden voor de grote tentoonstelling *Domitianus. God op aarde* in het Rijksmuseum van Oudheden, die op 14 oktober opent. Topstukken uit internationale musea en 3D beelden brengen ons terug naar de tijd van deze keizer (81-96). Zijn nagedachtenis werd onmiddellijk na zijn dood gewist, maar was deze keizer wel zo slecht? Met medewerking van archeologen, classici en oud-historici – onder andere van de Radboud Universiteit – geeft de tentoonstelling een completer beeld van het leven onder zijn bewind. Een mooie kans om in dit sfeervolle museum weer te genieten van een grote tentoonstelling. Nadere details over deze excursie volgen in een van komende Nieuwsbrieven.

Buste Domitianus, Capitolijs museum Rome

Gouden munt met portret van Domitianus, geslagen in Rome in 82 na Chr. (collectie: Nationale Numismatische Collectie, De Nederlandsche Bank)

☆ Vriendenreis Troyes najaar 2021

De plannen voor een 6-daagse Vriendenreis naar de Champagnestreek, met standplaats Troyes, houden we graag warm, de champagne staat al koud. De reiscommissie volgt de ontwikkelingen op de voet. Zodra we zeker weten dat veilig en prettig reizen mogelijk is, zullen we u de uitnodigingsbrief met inschrijfformulier mailen. Wanneer wij uw e-mailadres niet hebben, en u heeft interesse in de Vriendenreis, stuurt u ons dan een bericht, dan ontvangt u de papieren per post.

nieuwe penningmeester

Graag stel ik mij voor als nieuw bestuurslid en penningmeester van de vereniging. Ik ben Frans Poelwijk, 68 jaar oud en ik woon in Nijmegen. Ik ben getrouwd en heb drie zonen en vier kleinkinderen. Ik heb 42 jaar in het voortgezet onderwijs gewerkt, de laatste 23 jaar, tot augustus 2018, aan het Stedelijk Gymnasium in Nijmegen. Ik was daar leraar wiskunde,

afdelingsleider bovenbouw en directeur bedrijfsvoering. Veel tijd besteden wij met de kleinkinderen. Daarnaast beluisteren we graag concerten en gaan we er regelmatig op uit om musea te bezoeken. Verder gaat mijn belangstelling uit naar architectuur, in het bijzonder de architectuur van het begin van de twintigste eeuw. De verantwoordelijkheid voor de cultuurreizen van het Stedelijk Gymnasium bracht met zich mee dat ik ook vele malen als begeleider mee ben geweest naar Rome, Campanië, Sicilië en Griekenland. Daar werd mijn belangstelling voor de klassieke cultuur gewekt. Met veel plezier denk ik ook terug aan de succesvolle tentoonstellingen die ons museum organiseerde rondom Herculaneum en de Romeinse Goudkust. Maar er is uiteraard veel meer. Regelmatig worden wij vergast op boeiende exposities, onlangs nog bijvoorbeeld met de tentoonstelling *Geel als citroen, rood als tomaat*. Ik hoop in de komende jaren eraan te mogen bijdragen dat ons Valkhofmuseum door velen bezocht gaat worden.

stadskan van Nijmegen

Ze behoren tot de mooiste in hun soort, maar ze zijn bijna allemaal verloren gegaan: de zestiende-eeuwse tinnen stadskannen van Nijmegen. Een van de twee bewaard gebleven exemplaren was al in de collectie van Museum Het Valkhof opgenomen. Dankzij de steun van de Vereniging Rembrandt heeft het museum een tweede exemplaar uit dit Nijmeegse pronkensemble aan kunnen kopen.

Gerrit de Leeuw, 1574, tin, hoogte 68,5 cm. Aangekocht met steun van de Vereniging Rembrandt (mede dankzij haar Eleonora Jeuker-Tessen Fonds) en particulieren

De kan is gemaakt in opdracht van het Nijmeegse stadsbestuur. Op het deksel staat een leeuwje als schildhouder van het wapen van Nijmegen. Ook de buik is versierd met het stadswapen. De kan is gemerkt met een gekroonde roos en de initialen GdL, verwijzend naar de maker van de kan, tinnengieter Gerrit de Leeuw. Hij kreeg in 1574 de opdracht om achttien stadskannen te maken. De kannen die het stadsbestuur ongeveer dertig jaar eerder had laten maken, werden voor deze gelegenheid omgesmolten. Gerrit de Leeuw kreeg hulp van verschillende ambachtsmannen bij het vervaardigen van de kannen. Er werd een speciale stenen vorm van de kan gemaakt. Meester Thomas Steinhouwer leverde hiervoor de Avendersteen, een zachte en goed te bewerken blauwe steensoort uit de buurt van de

Franse stad Avesnes. Johan Kistemaecker vervaardigde een houten vorm voor het hengsel van de kan. De fijnere bewerkingen, zoals het snijden van vormen voor het stadswapen en het leeuwje op het deksel, werden uitgevoerd door goudsmid Gerrit van Sambeek. Die onderdelen werden later verguld. Over Gerrit de Leeuw is weinig bekend, al blijkt uit de stadsrekeningen dat hij ook een trompet heeft gesoldeerd voor de nachtwaker.

Wijn als geschenk

De kannen werden door de stad aangeboden om wijn te schenken tijdens officiële gelegenheden van bijvoorbeeld gilden, aan prominente gasten en om dank tot

uitdrukking te brengen. Men kreeg dan niet de kan zelf, maar de hoeveelheid wijn die in de kannen past. De wijn werd niet rechtstreeks uit de stadskannen aangeboden, maar eerst overgeschonken in kleinere schenk-kannen. In vergelijking met de andere stadskannen zijn de twee Nijmeegse exemplaren met 68,5 cm relatief groot, maar de inhoud is minder indrukwekkend. In de Nijmeegse kannen past 3,5 liter wijn, terwijl de iets grotere en 'buikigere' Amsterdamse exemplaren een inhoud van 10,6 liter hebben. Toch blijkt uit de archieven dat de wijn ook in Nijmegen rijkelijk heeft gevloeid.

Net als tegenwoordig had men in de betere kringen vaak een voorkeur voor wat van ver kwam. Vooral aan belangrijke gasten schonk men het liefst ingevoerde wijnen van hogere kwaliteit. De stadskannen werden meestal gevuld met Rijnwijn. Deze witte wijn werd geproduceerd in de Elzas en het stroomgebied van de Midden-Rijn en de Moezel, en was lange tijd de hoogst gewaardeerde soort. Van het einde van de dertiende eeuw tot en met de zestiende eeuw werd het grootste deel van de Rijnwijn verhandeld vanuit Dordrecht.

Nijmeegse handelaren kochten wijn in Keulen en verscheepten die naar Dordrecht. Ook Nijmeegse schippers speelden een belangrijke rol bij de toelevering: in de jaren 1565–1566 vervoerden ze 85 procent van alle Rijnwijn naar Dordrecht. Het schippersgilde profiteerde volop van de handel en stond bekend als een van de rijkste Nijmeegse gilden. Naast Rijnwijn werd ook Franse wijn gedronken. Via Vlaanderen importeerde men rode en witte wijn uit Poitou. Door de connecties met het Bourgondische hof kon een select gezelschap ook aan de hoog aangeschreven, maar zeldzame wijn uit de streek rondom Beaune komen. Nadat het moerassige gebied rondom Bordeaux met behulp van Hollandse ingenieurs en ondernemers was drooggelegd, groeide de aanvoer en de populariteit van rode wijn uit de Medoc.

De enige kan in particulier bezit

De stadskannen zijn gemaakt en gebruikt van de late middeleeuwen tot aan het einde van de achttiende eeuw. Daarna raakte de gewoonte om stadskannen aan te bieden in onbruik. Dat was onder meer te wijten aan de ontwikkeling van de stevige wijnfles, waardoor het transport in glazen flessen makkelijker werd. De traditie om wijn te geven als dankbetuiging leeft nog altijd voort. Een fles wijn is aan het eind van het jaar het ideale relatiegeschenk.

In de loop der jaren belandden veel stadskannen in de smeltoven, om vervolgens als grondstof hergebruikt te worden. Daardoor heeft slechts een fractie van de tinnen kannen de eenentwintigste eeuw gehaald: er zijn 81 stadskannen uit zeventien steden bewaard gebleven. Alleen de steden Amsterdam, Leiden en Oudenaarde hebben zeven of meer stadskannen, en in Maastricht staat het volledige ensemble van achttien stadskannen nog altijd te pronken in het stadhuis. In de andere steden is het overgrote deel van de kannen verloren gegaan.

Tegenwoordig worden de kannen allemaal bewaard in musea of stadhuizen. De onlangs verworven Nijmeegse stadskan vormde jarenlang de enige uitzondering. De kan was een van de belangrijkste stukken in de verzameling van Fred Hubert, lid en oud-medebestuurder van de Nederlandse TinVereniging. Hubert kocht de stadskan in 1994 bij een antiquair in Antwerpen als een normale wijncan. Hij realiseerde zich onmiddellijk dat hij een bijzondere vondst had gedaan. De dame die de kan aan hem verkocht, had het niet in de gaten. Ruim 25 jaar later deed zich de unieke kans voor om ook de 81ste stadskan aan het openbaar kunstbezit toe te voegen, dankzij de bemiddeling van oud-directeur Gerard Lemmens. Nu pronken de twee stadskannen samen in Museum Het Valkhof, als getuigen van de rijke Nijmeegse drankcultuur.

Yvette Driever
conservator oude kunst en
cultuurgeschiedenis

colofon

Redactieadres:
Vrienden van Museum Het Valkhof
Postbus 1474
6501 BL Nijmegen
tel. 024 – 360 88 05
e-mail: vrienden@museumhetvalkhof.nl
www.museumhetvalkhof.nl

Samenstelling en eindredactie:
Maryan Schrover

Fotografie:
Museum Het Valkhof / Ronny Meijers,
Thijn van de Ven

Layout en druk:
Coers & Roest | grafische producties BV

ISSN 1872-6585

Deze Nieuwsbrief is een uitgave van
de Vereniging van Vrienden van
Museum Het Valkhof en verschijnt
4x per jaar. Het volgende nummer
verschijnt in mei 2021.

tentoonstellingsprogramma

nu te zien

- **Cool Collection II_OMINA**
Folkert de Jong
t/m januari 2022
- **Im Frage: collectie Frank Delissen**
t/m 21 maart 2021
- **Call to Commit – Susan Barnett**
T-shirts met een missie
t/m 21 maart 2021
- **Romeinenwerkplaats**
t/m januari 2022

verwacht

- **De Pest**
25 februari t/m 30 mei 2021
- **De grens / Bloed & honing**
Nicole Segers & Irene van der Linde
1 april t/m 29 augustus 2021
- **Rettet den Wald**
24 juni t/m 19 september 2021
- **Kunst & Wetenschap – Het Weer**
9 september t/m januari 2022
- **Beweegredenen. De Limes en migratie**
14 oktober t/m januari 2022
- **Kunst op de trap**
oktober 2021 t/m januari 2022

Folkert de Jong

Im Frage

Tentoonstellingsprogramma onder voorbehoud,
raadpleeg de website van het museum voor de meest
actuele informatie.

toegangsprijzen museum het valkhof en lidmaatschap vrienden

Per 1 januari 2021 gelden de volgende prijzen:

18 jaar en ouder	€ 12,50
13 t/m 17 jaar, CJP, Cultuurkaart, studenten	€ 6,25
Groepen vanaf 15 personen, per persoon	€ 10,00
Kinderen t/m 12 jaar	gratis
Vrienden MHV, Museumkaart, ICOM	gratis
Vereniging Rembrandt, BGL VIP-kaart	gratis

Museum Het Valkhof
Kelfkensbos 59
Postbus 1474
6501 BL Nijmegen
024 3608805

Via www.museumhetvalkhof.nl kunt u zich aanmelden voor de digitale nieuwsbrief van het museum.

vrienden

Vereniging van Vrienden van Museum Het Valkhof
Postbus 1474 – 6501 BL Nijmegen
024 3608805 (secretariaat bereikbaar op dinsdag 10 – 13 uur)
vrienden@museumhetvalkhof.nl
www.museumhetvalkhof.nl

Lidmaatschapskosten per 1 januari 2021:

• Persoonlijk lidmaatschap	€ 42,50	per persoon per jaar
• Jongerenlidmaatschap t/m 30 jaar	€ 25,-	per persoon per jaar
• Gezinslidmaatschap (kinderen tot 18 jaar inbegrepen)	€ 55,-	per gezin per jaar
• Lidmaatschap voor het leven	€ 650,-	per persoon
	€ 825,-	per twee personen
• Lidmaatschap voor het leven (ouder dan 65 jaar)	€ 500,-	per persoon
	€ 650,-	per twee personen

Bankrelatie van de Vrienden: **NL09 RABO 0157 6496 28**

Als Vriend geniet u de volgende voordelen:

- gratis toegang tot Museum Het Valkhof (behoudens evt. toeslagen bij tentoonstellingen);
- uitnodigingen voor exclusieve rondleidingen en lezingen bij nieuwe tentoonstellingen;
- speciale kortingen in de museumwinkel;
- viermaal per jaar toezending van de Nieuwsbrief met informatie over alle Vrienden-activiteiten en over de tentoonstellingen in Museum Het Valkhof;
- publicaties in de reeks Museumstukken; en
- kunt u deelnemen aan excursies in binnen- en buitenland.

